
પ્રવચન નં. ૮, શ્લોક-૧૨, ગાથા-૫-૬ રવિવાર, ફાગણ સુદ ૧૧, તા.૦૭-૦૩-૧૯૭૧

‘નિયમસાર’ જીવ અધિકાર, ગાથા ૫.

‘આ, વ્યવહારસમ્યક્ત્વના સ્વરૂપનું કથન છે.’

અત્તાગમતચ્ચાણં સદ્દહણાદો હવેઙ્ગ સમ્મત્તં ।
 વવગયઅસેસદોસો સયલગુણપ્પા હવે અત્તો ।।૫।।
 રે! આપ્ત-આગમ-તત્ત્વની શ્રદ્ધાથી સમકિત હોય છે;
 નિ:શેષદોષવિહીન જે ગુણસકળમય તે આપ્ત છે. ૫.

આ વ્યવહારસમકિત નિશ્ચય સમકિતને બતાવે છે. એમ આવ્યું છે ને પહેલું? ભેદકથન દ્વારા આવું જે વ્યવહાર સમકિત હોય એ અંદર નિશ્ચય અનુભવનું સમકિત હોય, એમ એ બતાવે છે. ‘ચંદુભાઈ’! વ્યવહાર હોય અને નિશ્ચય ન હોય એમ અહીં નહિ.

મુમુક્ષુ :- નિશ્ચય વગરનો વ્યવહાર હોય જ નહિ.

ઉત્તર :- પણ એ અહીં વાત જ નથી. ભેદ એને-અભેદને બતાવે છે. આમ સમકિતને જેને આવી વ્યવહાર શ્રદ્ધા હોય, એને અંતર નિશ્ચય સમ્યક્ આત્માનું અનુભવ સમકિત હોય, એમ બતાવનાર આ વ્યવહાર સમકિત, વ્યવહાર જ્ઞાન આદિ છે. એ પહેલા કથન આવી ગયું છે. ભેદ કથન દ્વારા અભેદ સમજાવવા છે, ભાઈ! પંડિતજીએ બહુ સરસ કર્યું છે. અપિચંદ છે ને શબ્દાર્થમાં? એનો થોડો અન્વયાર્થ કરીએ, પાંચ મિનિટ.

‘આપ્ત, આગમ અને તત્ત્વોની શ્રદ્ધાથી સમ્યક્ત્વ હોય છે;...’ શબ્દ તો આ છે. પણ એ વ્યવહાર છે એમ છે. કેટલાકને એ બેસતું નથી કે ના એ વ્યવહાર કેમ લાખ્યું એમાં? એમ કે અહીં તો સમકિત કહ્યું છે, એમ કેટલાક કહે છે. ‘જેના અશેષ (સમસ્ત) દોષો દૂર થયા છે.’ હવે આપ્તની વ્યાખ્યા. પરમેશ્વર આપ્ત હિત માટે, પ્રતીત કરવા લાયક પરમાત્મા એવા હોય છે. ‘જેના અશેષ દોષો દૂર થયા છે.’ બધા દોષો નીકળી ગયા છે. ‘એવો જે સકળગુણમય પુરુષ...’ અને પૂર્ણગુણમય પુરુષ એને અહીંયાં ‘આપ્ત’ કહે છે. એ આપ્તની વ્યાખ્યા છે. પાઠમાં તો એટલું જ છે. પછી ટીકામાં આ બધું કરશે. આગમની પણ વ્યાખ્યા, તત્ત્વની પણ વ્યાખ્યા કરશે.

‘આપ્ત એટલે શંકારહિત...’ પહેલી એ વાત લીધી છે. જેને શંકા નથી. ‘શંકા એટલે સકળ મોહરાગદ્વેષાદિક (દોષો). આ શંકાની વ્યાખ્યા. દર્શન, ચારિત્ર જેટલા દોષો મિથ્યાત્વસહિત છે એ બધા દોષોસહિત, એને શંકા કહે છે. એ શંકારહિત એને આપ્ત કહે છે. સમજાણું કાંઈ? થઈ રહ્યા ‘નિયમસાર’ પુસ્તકો? નહિ હોય? બહાર વધારે નહિ કાઢ્યા હોય. ‘તપસી’! કેમ ખૂટ્યા ‘નિયમસાર’? વધારે રાખવા જોઈએ ને. લાણી કરવાવાળાને ૫૦-૬૦-૭૦ રાખવા જોઈએ. શું જવાબ આપ્યો? ‘રામજીભાઈ’ કહે છે. એ સમજતા નથી. ગુજરાતી તો, હિન્દી હોય ને હિન્દી. ઘણા હિન્દી હોય. હવે રવિવાર હતો. એટલે જાજા હોય. પછી મગાવી લ્યોને પછી શું. કહો, સમજાણું કાંઈ? રવિવારના દિવસે જાજા માણસો હોય ને. આ તો શબ્દો અંદર હોય તો એને ખ્યાલ આવે.

આપ્ત એટલે પરમેશ્વર સર્વજ્ઞદેવ. એ કોને કહીએ? કે જે શંકારહિત હોય તેને. પાઠમાં એમ છે ને? ‘વવગયઅસેસદોસો’ અને ટૂંકામાં કહી નાખ્યું કે શંકા એટલે મોહ, મિથ્યા, રાગ-દ્વેષ આદિ દોષ. થયું? ‘સયલગુણપ્પા’ છે ને? ચોથું પદ. એમાં એમ કહ્યું કે શંકારહિત. એટલામાં સમાડી દીધું. ભાઈ! સમજાણું કાંઈ? આપ્ત એટલે પરમેશ્વર વીતરાગદેવ સર્વજ્ઞદેવ. અહીંયાં સકળગુણમય અસ્તિ અને દોષરહિત એ નાસ્તિ. એને શંકારહિતમાં બન્ને સમાડી દીધા. શંકા તે મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષ આદિ દોષ. થયું? એનાથી રહિત તે ગુણ, તે આપ્ત. એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? આપ્તની વ્યાખ્યા એટલી ટૂંકી કરી. પરમેશ્વર એને કહીએ કે જેને મોહ નથી. જેને રાગ, દ્વેષ, શોક, વાસના, વિષય, વિકલ્પ, રતિ, અરતિ કોઈપણ દોષનો અભાવ છે. એટલે કે એમાં એ અભાવવાળા ગુણો જે છે એ ગુણોનો એને સદ્ભાવ છે. એમ એટલી ટૂંકી વ્યાખ્યા લઈ લીધી.

હવે આગમ કોને કહીએ ? આગમની વ્યાખ્યા. પાઠમાં સમ્મુચય શબ્દ છે. પણ અહીંયાં હવે એની વ્યાખ્યા કરે છે. ‘આપ્તના મુખારવિદમાંથી નીકળેલી,...’ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર. શબ્દ તો મુખારવિદ છે. મુખરૂપી કમળથી નીકળેલી. લોકો એ રીતે સમજે છે ને? નહિતર તો તીર્થંકર સર્વજ્ઞને વાણી તો આખા શરીરમાંથી ઊં ધ્વનિ (ઉઠે છે). હોઠ હલે નહિ, કંઠ હલે નહિ. આખા શરીરમાંથી ધ્વનિ ઊઠે આખો. ઊં એવો અવાજ ઊઠે. સમજાણું કાંઈ? પણ ચાલતી ભાષા લોકો એમ સમજે એટલે એને મુખારવિદ શબ્દ લીધો છે. મુખરૂપી કમળમાંથી નીકળેલું. સમજાણું કાંઈ?

ભગવાન સર્વજ્ઞના, પરમેશ્વરના મુખથી નીકળેલી, ‘સમસ્ત વસ્તુવિસ્તારનું સ્થાપન કરવામાં સમર્થ...’ જેટલા ત્રણકાળ, ત્રણલોકના દ્રવ્યો, ગુણો અને પર્યાય છે એને સ્થાપન કરવામાં, સિદ્ધ કરવામાં, સાબિત કરવામાં જે વાણી સમર્થ છે. ‘એવી ચતુર વચનરચના.’ એવી ચતુર વચનરચનાને આગમ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? આ અજ્ઞાનીઓએ કલ્પનાથી શાસ્ત્રો રચ્યા હોય, એ આગમ નહિ એમ કહે છે. એય..! ‘પ્રકાશદાસજી’! શું થયું? એ આગમ સત્ય છે? એની અહીં ના પાડે છે.

આપ્ત સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરના મુખથી નીકળેલી વાણી તે પણ ચતુરવચન અને સર્વ વસ્તુનું સ્થાપન કરવામાં સમર્થ, એ વાણીને આગમ કહેવામાં આવે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? એ આગમની શ્રદ્ધા, એમ કહેવું છે ને અહીં તો? આ આપ્તની શ્રદ્ધા અને આગમની શ્રદ્ધા, એ વ્યવહાર સમકિત છે. વિકલ્પ છે એ. પણ એ વ્યવહાર સમકિત બતાવે છે અંદરમાં એની આત્માની શ્રદ્ધા અને આત્માનું જ્ઞાન. સમજાણું કાંઈ? અહં આત્મા શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ, અભેદની પ્રતીત અનુભવમાં (થઈ) અને એનું સ્વસંવેદનજ્ઞાન (થયું) એ નિશ્ચયદર્શન-જ્ઞાન. એને આ વ્યવહારદર્શન અને શ્રદ્ધા બતાવે છે કે, આ વસ્તુ એની પાસે છે. સમજાણું કાંઈ? પ્રશ્ન એવો ન હોય કે વ્યવહારશ્રદ્ધા હોય ત્યાં નિશ્ચય ન હોય. એ અહીં પ્રશ્ન જ નથી.

મુમુક્ષુ :- તો તો વ્યવહારભાસ હોય...

ઉત્તર :- એ વ્યવહારભાસ નહિ પણ એને એ વ્યવહાર જ નથી. વ્યવહાર તો જેને આત્મા એકરૂપ અખંડ અભેદ અનુભવમાં આવીને પ્રતીત થઈ છે, એને આવું વ્યવહાર સમકિત કહેવામાં આવે છે. 'સુમેરુમલજી'! ભાઈ! જુઓ! દેવ આવા હોય. સમજાણું કાંઈ? એનો ખુલાસો કરશે. અઢાર દોષ રહિત.

'એવી ચતુર વચનરચના.' જુઓ! ભાઈએ 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક'માં લખ્યું છે ને કે આવી એકલી સાધારણ કથાઓ છે. ગણધર જેવી જેની વચન શાસ્ત્ર રચના નથી, એને તમે સુત્ર કહો છો. આવે છે ને? ભાઈ! 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક'માં આવે છે. બહુ નાખ્યું છે. એકે એક ઓહોહો...! સાધારણ વાર્તા જેવી તીર્થંકરની વાણી, ગણધરની વાણી એવી હોય? આહાહા...! આ તો સર્વ વસ્તુને સિદ્ધ કરનારી અને ચતુર વચનની રચના, એને આગમ કહેવામાં આવે છે. એવા આગમની શ્રદ્ધા તે પણ હજી વિકલ્પ-વ્યવહાર સમકિત છે. તે પણ જેને એ અંદર નિશ્ચય સમકિત બતાવે, એને આવું વ્યવહાર સમકિત હોય છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

હવે તત્ત્વોની શ્રદ્ધા. વ્યવહારસમકિતની વાત ચાલે છે. 'તત્ત્વો બહિઃતત્ત્વ...' એટલે ? બે ભાગ પાડ્યા. એક અંતઃતત્ત્વરૂપ પરમાત્મા પોતે સ્વરૂપ અને બહિઃતત્ત્વમાં સાત (તત્ત્વ). સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ આદિ બહિરૂતત્ત્વ. એમ બેની શ્રદ્ધા એ પણ વ્યવહાર છે. 'પંડિતજી'! અંતઃતત્ત્વરૂપ પરમાત્મ સ્વરૂપ પોતાનું ત્રિકાળ અને બહિરૂતત્ત્વો—આસ્રવ, પુણ્ય, પાપ, સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ એવા બે તત્ત્વોની શ્રદ્ધા, ભેદવાળી શ્રદ્ધા છે માટે તેને વ્યવહાર સમકિત કહેવામાં આવે છે. સમજાણું? એ વ્યવહાર સમકિત અંદરમાં એમ બતાવે છે કે, આને અભેદ ચૈતન્યમૂર્તિની સમ્યક્ અભેદ શ્રદ્ધા છે. સમજાણું કાંઈ? એને આવા ભેદવાળાની શ્રદ્ધાનો વિકલ્પ અભેદને બતાવવા માટે છે. સમજાણું કાંઈ?

'બહિરૂતત્ત્વ અને અંતઃતત્ત્વરૂપ પરમાત્મતત્ત્વ...' એમ બે ભાગ પાડ્યા. એક પરમાત્મસ્વરૂપ અંતઃતત્ત્વરૂપ વસ્તુ કાયમ અને બહિરૂ. એટલે બે ભાગ પડી ગયા ને એટલે એને વ્યવહાર કહ્યું. એકલો અંતઃતત્ત્વ પરમાત્મસ્વરૂપ એનો અનુભવ અને સમ્યગ્દર્શન એ તો નિશ્ચય છે. સમજાણું કાંઈ? પણ એ પરમાત્મ અને સાથે આ બહિરૂતત્ત્વ, એ બેની શ્રદ્ધા, તેને વ્યવહાર સમકિત કહે છે. 'વજુભાઈ'! ભારે ઝીણું! છે ને? શબ્દો છે ને, જુઓ! 'એવા ભેદોવાળાં...' એમ છે ને? એ બે ભેદ પડ્યા ને? ભગવાનઆત્મા પોતે પરિપૂર્ણ અભેદ અને એની સાથે ઓલા સાત આદિનો ભેદ, બે થઈને અહીંયાં વ્યવહાર કહેવામાં આવ્યો. એકલું જે અભેદ તત્ત્વ છે, એનો અનુભવ અને શ્રદ્ધા એ તો નિશ્ચય છે. સમજાણું કાંઈ?

'અથવા...' બે ભેદવાળા કહીને 'અથવા જીવ, અજીવ, આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ એવા ભેદોને લીધે સાત પ્રકારનાં છે.' એ પણ વ્યવહાર સમકિત. 'જીવ, અજીવ, આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ એવા...' પર્યાયોના ભેદો, એની શ્રદ્ધા, એ પણ વ્યવહાર

સમકિત છે. વિકલ્પ છે. એ વિકલ્પ, નિર્વિકલ્પ અભેદ ચૈતન્ય સમકિત છે, એને બતાવનારું છે. સમજાણું કાંઈ? ઝીણું ભારે. 'સાત પ્રકારનાં છે. તેની શ્રદ્ધા. તેમનું...' એટલે ત્રણને ભેળવ્યું. '(-આપ્તનું, આગમનું અને તત્ત્વનું)' આ બે પ્રકારના તત્ત્વો. પરમાત્મતત્ત્વ, બહિરૂતત્ત્વ અને સાત તત્ત્વ. તેમનું સમ્યક્શ્રદ્ધાન એનું બરાબર શ્રદ્ધાન તે વ્યવહાર સમકિત છે. એને તો હજી વિકલ્પવાળું વ્યવહાર સમકિત કહેવામાં આવે છે. એને અંતરમાં, અનુભવમાં સમ્યગ્દર્શન છે, એકરૂપ ભગવાન અભેદ ચૈતન્ય, એમાં મોક્ષ, સંવર આદિ પર્યાયોનો અભાવ છે એવા અંત:તત્ત્વની, અંત:તત્ત્વરૂપ પરમાત્મતત્ત્વની શ્રદ્ધા તે નિશ્ચય છે. એની સાથે આ વ્યવહાર સમકિત આવું હોય છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- વ્યવહાર સમકિત હેયરૂપ છે?

ઉત્તર :- અનંતવાર હેયરૂપ છે. એ પ્રશ્ન જ ક્યાં છે. પણ આ તો આમ બતાવે છે એટલું બતાવવા માટે નિમિત્તની વાત કરી છે. એ આદરણીય નથી, અનુસરવા લાયક નથી. આઠમી ગાથામાં આવી ગયું છે. ભેદથી સમજાવવામાં આવે છે છતાં ભેદ અનુસરવા લાયક નથી. આઠમી ગાથામાં આવે છે કે નહિ? એ તો આપણે ક્યાં દાખલા વારંવાર આપવા. આ તો એ છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- એનો પ્રશ્ન એમ છે કે આમાં હેય લખ્યું નથી.

ઉત્તર :- હેય નથી લખ્યું એનો અર્થ શું? વ્યવહાર એટલે હેય. વ્યવહાર એટલે અભૂતાર્થ. અભૂતાર્થ એટલે હેય. આશ્રય કરવા લાયક નથી, જાણવા લાયક છે. એમાં જરી ગોટા વાળે છે ને કેટલાક કે આમાં વ્યવહાર શું કામ લખ્યું? 'પદ્મપ્રભમલધારીદેવે' ભૂલ કરી છે. વ્યવહાર સમકિત.... કેમ કે 'રત્નકંડશ્રાવકાચાર'માં આવે છે ને દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર ... એમ આ પણ સમકિત સાચું છે.

મુમુક્ષુ :- ત્યાં નિશ્ચયથી વાત કરી.

ઉત્તર :- આ વ્યવહારની વાત કરી છે. ઓલું તો અંદરનો ભાવ. દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રનો જે ભાવ કહેવો છે એ ભાવની શ્રદ્ધા. અરેરે..! શું થાય? વાત પોતાને અનુસરે. અનુસરે (એવા) અર્થ શાસ્ત્રના કરે. પણ શાસ્ત્રને અનુસારે, પોતાની શ્રદ્ધા કરે એમ નહિ. ત્યો આ શ્રદ્ધા. પરમાત્માની શ્રદ્ધા. પરદ્રવ્ય અનુસારી છે માટે વ્યવહાર. આગમની શ્રદ્ધા પરદ્રવ્યાનુસારી છે માટે વ્યવહાર. અંત:તત્ત્વ અને બહિરૂતત્ત્વ એવા બે ભેદ. એ પણ પરદ્રવ્ય અનુસારી થયું. એમ નવતત્ત્વની, સાતની શ્રદ્ધા એ પણ પરદ્રવ્ય અનુસારી થયું. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- પરદ્રવ્ય અનુસારી એટલે બંધનું કારણ થતું હશે?

ઉત્તર :- એનો અર્થ શું થયો પછી? સ્વદ્રવ્ય અનુસાર એટલે મોક્ષનું કારણ. પરદ્રવ્ય અનુસાર..... હોય છે એટલું બતાવ્યું. નિશ્ચયને બતાવવા માટે. વ્યવહાર, સમકિત આદિ ઝેર છે. ગજબ વાત છે. ઝેર અમૃતને બતાવે. આ સામી ચીજ બીજી છે. અભેદ ચીજ એમ

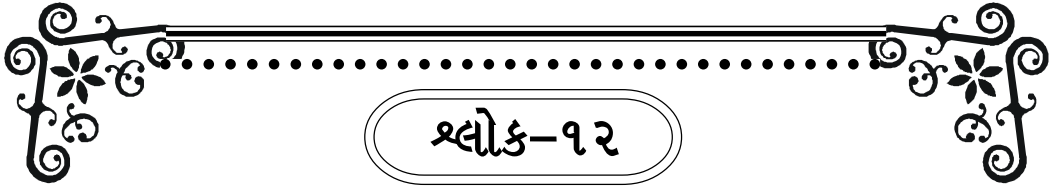
જણાવવામાં નિમિત્ત છે. આહાહા...! શું થાય? સમજાણું કાંઈ?

‘(-આપ્તનું, આગમનું અને તત્ત્વનું) સમ્યક્ શ્રદ્ધાન...’ જુઓ! સમ્યક્ શબ્દ વાપર્યો છે ને? વ્યવહાર સમ્યક્, વ્યવહાર સમ્યક્ વ્યવહાર તરીકે સાચો છે. એનાથી વિરુદ્ધ ન હોય એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- એ તો પોતાની પામરતા ... ‘સ્વામી કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા’માં તણખલાનો અર્થ એમ કે પોતાની પર્યાય ઘણી ઓછી છે. અનુભવ છે, સમ્યગ્દર્શન છે પણ કેવળજ્ઞાની એ વાત. ‘સ્વામિકાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા’ અનંતાનુબંધીની વ્યાખ્યામાં છે. ‘સ્વામિકાર્તિક’ પાછળ આવી છે ગાથા. સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ સ્વરૂપને તો પરમાત્મા તરીકે સ્વીકારે છે. પર્યાયમાં પામરતા જાણે છે. કેમ કે ક્યાં કેવળજ્ઞાન અને ક્યાં સમકિત? એ બેની અપેક્ષાએ ત્યાં વાત છે. સમજાણું કાંઈ?

‘હવે પાંચમી ગાથાની ટીકા પૂર્ણ કરતાં શ્લોક કહેવામાં આવે છે :’

શ્લોક-૧૨

(આર્યા)

ભવભયભેદિનિ ભગવતિ ભવતઃ કિં ભક્તિરત્ર ન શમસ્તિ ।

તર્હિ ભવામ્બુધિમધ્યગ્રાહમુખાન્તર્ગતો ભવસિ ॥૧૨॥

[શ્લોકાર્થ :-] ભવના ભયને ભેદનારા આ ભગવાન પ્રત્યે શું તને ભક્તિ નથી? તો તું ભવસમુદ્રની મધ્યમાં રહેલા મગરના મુખમાં છે. ૧૨.

શ્લોક-૧૨ ઉપર પ્રવચન

ભવભયભેદિનિ ભગવતિ ભવતઃ કિં ભક્તિરત્ર ન શમસ્તિ ।

તર્હિ ભવામ્બુધિમધ્યગ્રાહમુખાન્તર્ગતો ભવસિ ॥૧૨॥

અરે...! ‘ભવના ભયને ભેદનારા આ ભગવાન...’ જુઓ! નિશ્ચયથી ભગવાન પોતાનો જ છે એનું ભાન છે એમાં આવા ભગવાન હોય છે એને, એમ કહે છે. ભક્તિ હોય છે. વ્યવહાર શ્રદ્ધા કહો કે ભક્તિ કહો. આત્માનો નિશ્ચય અનુભવ સમકિત કહો કે નિશ્ચય ભક્તિ કહો. સમજાણું કાંઈ? જુઓને! ભક્તિ શબ્દ વાપર્યો છે ને? ભક્તિ શબ્દ વાપર્યો

છે. એટલે કે ભક્તિ વ્યવહાર સમકિત છે ને? તીર્થંકરદેવ ત્રિલોકનાથ આગમ આદિની શ્રદ્ધા તે વ્યવહાર સમકિત વિકલ્પ છે. એ વ્યવહાર ભક્તિ છે. નિશ્ચયથી આત્માના સ્વરૂપમાં અનુભવની પ્રતીતની ભક્તિ એ નિશ્ચયભક્તિ છે. ‘સુજાનમલજી’! બહુ ભારે વાતું, ભાઈ! આહાહા..!

એની પ્રભુતામાં પહોંચાડવો એને. આહાહા..! એને અંદર પહોંચાડવામાં કહે છે કે વ્યવહાર વિકલ્પથી જ્ઞાન એને થાય છે. ઓ..હો..! આ વસ્તુ અંતર અખંડ પરિપૂર્ણ છે. એની શ્રદ્ધાનું સમકિત નિશ્ચય, વ્યવહાર એને બતાવે છે. બસ. સમજાણું કાંઈ? બતાવે માટે વ્યવહાર લાભદાયક છે, એમ નથી. સમજાણું કાંઈ? આ જ બધા વાંધા ઊઠે છે ને? શાસ્ત્રમાં વ્યવહારની વાતો ઘણી આવે. ભેદ પાડ્યા વિના સમજાવવાનો કોઈ ઉપાય છે નહિ. પરમાત્મા ભેદને શી રીતે સમજાવી શકે? ‘સમયસાર’ની ૯-૧૦મી ગાથા.

‘ભવના ભયને ભેદનાર...’ બધા ભ..ભ.. છે. ‘ભવના ભય..’ ચોરાશીના અવતાર. આહાહા..! એનો જે ભય, એને ભેદનારા, એવા આ ભગવાન, ‘એના પ્રત્યે શું તને ભક્તિ નથી?’ ... તેના પ્રત્યે તને પ્રેમ નથી. ‘તો તું ભવસમુદ્રની મધ્યમાં...’ ભવ સમુદ્રની મધ્યમાં... આહાહા..! મોટો સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર હોય, એમાં મધ્યમાં માછલું પડ્યું હોય, માછલાને તો વાંધો ન આવે કહે છે, લ્યોને. માણસ પડ્યો હોય કે ઢોર પડ્યું હોય એને નીકળવું ક્યાં? એમ ચોરાશીના અવતાર, ક્યાંય કાંઠો ન મળે, ક્યાંય અંત ન મળે. એવા અનંત ભવજળરૂપી સમુદ્ર, એનામાંથી નીકળવા .. ભગવાન પ્રત્યેનો પ્રેમ અને ભક્તિ તને નથી તો ‘ભવસમુદ્રની મધ્યમાં રહેલા મગરના મુખમાં છે.’ પાછો એમ. પાછો એકલો છુટો પણ નહિ. આહાહા..! મધ્યમાં રહેલો મગરમચ્છ, એના મુખમાં. મિથ્યાત્વરૂપી મોટો મગરમચ્છ છે ને! ભગવાનની જેને ભક્તિ નથી એને આત્માની ભક્તિ નથી.

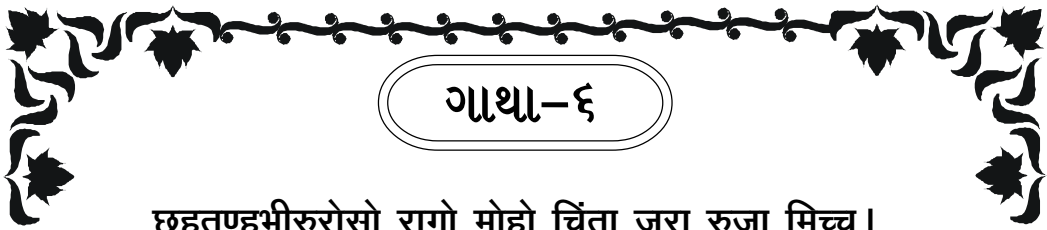
આત્મા અખંડ પરિપૂર્ણ પ્રભુ! એની જેને શ્રદ્ધા છે, એને આવા પરમાત્માની શ્રદ્ધા હોય એમ કીધું. અને એની જો શ્રદ્ધા નથી તો તને આત્માની પણ શ્રદ્ધા નથી. ભવજળના સમુદ્રના મધ્યમાં રહેલા મગરના મુખમાં છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? મગરમચ્છ. ઓલો અજગર છે. પેલી બાઈ. ઓલા ભવમાં. આ ભવમાં વિશલ્યા, (પહેલાના) ભવમાં ચક્રવર્તીની દીકરી હતી. નામ ભુલી ગયા. ચક્રવર્તીની દીકરી હતી ને પછી એને કોઈ વિદ્યાધર લઈ ગયો. જંગલમાં નાખી દીધી. જંગલમાં કોઈ ન મળે. એમાં મગરમચ્છ. મગરમચ્છ શું અજગર. અજગર. એમાં એનો ચક્રવર્તી બાપ ગોતતા ગોતતા આવ્યો. અજગરને મારવા બાણ ઉપાડ્યું, ફાડી કાઢું. કન્યા કહે છે, પિતાજી! મેં તો (આહાર ન લેવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી છે) બહાર નીકળી તોપણ નભવાની નથી. અજગરને ન મારો. સમજાણું કાંઈ? પિતાજી! આહારનો મારે ત્યાગ છે એને ન મારો. અડધું અજગર ગળી ગયો હતો અને અડધું બહાર હતું. દેહ છૂટી ગયો. ગળી ગયો, લ્યો. વિશલ્યા. આવે છે ને? લક્ષ્મણને જ્યારે બાણ વાગ્યું હતું.

રાવણની વિદ્યાથી મૂર્છા આવી ગઈ, મૂર્છા. ... ‘રામચંદ્રજી’ અટવાઈ ગયા. પુરુષોત્તમ પુરુષ, ધર્માત્મા મોક્ષગામી, એ છેલ્લો દેહ. પરમાત્મા થવાના. એ પણ એકવાર હજી રાજ હતુંને. આમ લક્ષ્મણને જોઈને... અરે...! આ સવાર સુધીમાં શું થશે આનું? કોઈએ કહ્યું કે સવાર પહેલા નહિ જાગે તો ખલાસ. ... આહાહા...! કોઈકે કહ્યું કે વિશલ્યા એક બાઈ છે એનું સ્નાન કરીને એનું પાણી છાંટે. એવી બાઈ સતી છે, પુણ્યવંત છે. ક્યાં છે? તો કહે, ભરતના રાજમાં. કહો ભરતને. એના બાપને દીકરીને મોકલે. એ જ્યાં આવે છે ત્યાં.. આ થાય છે કે નહિ નિમિત્તથી? અહીંયાં થવાનું હતું એમાં આ નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. આહાહા...!

‘રામચંદ્રજી’ અને ‘લક્ષ્મણજી’ મોટી સેના કરોડો માણસો, કંઈક ઘાયલ થયેલા. જ્યાં એ કહે છે ત્યાં, શું કહેવાય? તંબુ. મોટા તંબુ હતા. મહા મોટા પુરુષો છે. દેવના પૂજનિક પુરુષ. જ્યાં અંદર આવીને પાણી છાંટે ત્યાં જાગૃત થઈ જાય છે. આહાહા...! જુઓ! આ જગતની વિચિત્રતા. એવો દાખલો આપ્યો છે ને ક્યાંક.

‘અધ્યાત્મ પંચસંગ્રહ’ છે ને? ત્યાં આપ્યો છે. વિશલ્યાએ જ્યાં આમ કર્યું, .. આત્માને સમ્યગ્દર્શન અને જ્ઞાનના પાણી છાંટ્યા તો જાગૃત થઈ ગયો અંદરથી. આહા...! અરે...! હું તો આત્મા પરમાત્મા. સમજાણું કાંઈ? પરિણતિ ઉપર વાત કરી છે. પોતાની નિર્મળ પરિણતિ થાય છે ને? જાગે છે જ્યાં. અહો...! સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ! અનંતઆનંદનું ધામ એ હું છું. મારામાં શરીર, વાણી નહિ. કર્મ અને રાગ પણ નહિ. અલ્પજ્ઞતા પણ નહિ. એવા સર્વજ્ઞ સ્વભાવી આત્માને પોતાની નિર્મળ પરિણતિ દ્વારા જગાડે છે. જાગ્યો એ. પોતાનું સ્વરાજ લેવા. લક્ષ્મણ બહારનું રાજ્ય લેવા જાગ્યા. સમજાણું કાંઈ? ભાષા જુઓને કેવી છે.

‘भवाम्बुधिमध्यग्राहमुखान्तर्गतो’ મગરમચ્છના મુખમાં છે. મહા મિથ્યાત્વરૂપી મગરમચ્છ. આહાહા...! ... એને મિથ્યાત્વભાવમાં ભવસમુદ્રમાં બુડવાના છે. સમજાણું કાંઈ? એ પાંચમી ગાથા થઈ. હવે અઢાર દોષનું વર્ણન. આગળ દોષ કહ્યા ને? સકળ દોષ રહિત એમ કહ્યું હતું ને? હવે દોષ ક્યા? આ.

ગાથા-૬

છુહતण्हभीरुरोसो रागो मोहो चिंता जरा रुजा मिच्चू।

सेदं खेदं मदो रइ विम्हियणिद्दा जणुव्वेगो।।६।।

क्षुधा तृष्णा भयं रोषो रागो मोहश्चिन्ता जरा रुजा मृत्युः।

स्वेदः खेदो मदो रतिः विस्मयनिद्रे जन्मोद्वेगौ।।६।।

અષ્ટદશદોષસ્વરૂપાખ્યાનમેતત્ । અસાતાવેદનીયતીવ્રમંદલ્લેશકરી ક્ષુધા ।
 અસાતાવેદનીયતીવ્રતરમંદમંદતરપીડયા સમુપજાતા તૃષ્ણા । ઇહલોકપરલોકાત્રાણા-
 ગુપ્તિમરણવેદનાકસ્મિકભેદાત્ સપ્તધા ભવતિ ભયમ્ । ક્રોધનસ્ય પુંસસ્તીવ્રપરિણામો રોષઃ ।
 રાગઃ પ્રશસ્તોઽપ્રશસ્તશ્ચઃ દાનશીલોપવાસગુરુજનવૈયાવૃત્યાદિસમુદ્ભવઃ પ્રશસ્તરાગઃ,
 સ્ત્રીરાજચૌરભક્તવિકથાલાપાકર્ણનકૌતૂહલપરિણામો હ્યપ્રશસ્તરાગઃ । ચાતુર્વર્ણ્ય શ્રમણસંઘવાત્સલ્યગતો
 મોહઃ પ્રશસ્ત ઇતરોઽપ્રશસ્ત એવ । ચિન્તનં ધર્મશુક્લરૂપં પ્રશસ્તમિતરદપ્રશસ્તમેવ । તિર્યકમાનવાનાં
 વયઃ કૃતદેહવિકાર એવ જરા । વાતપિ-ત્તશ્લેષ્મણાં વૈષમ્યસંજાતકલેવરવિપીડૈવ રુજા ।
 સાદિસનિધનમૂર્તેન્દ્રિયવિજાતીયનરનારકાદિવિભાવવ્યંજન-પર્યાયવિનાશ એવ મૃત્યુરિત્યુક્તઃ ।
 અશુભકર્મવિપાકજનિતશરીરાયાસસમુપજાતપૂતિગંધસમ્બન્ધવાસનાવાસિતવાર્બિન્દુસંદોહઃ સ્વેદઃ ।
 અનિષ્ટલાભઃ ખેદઃ । સહજચતુરકવિત્વનિખિલજનતાકર્ણામૃતસ્યંદિસહજશરીરકુલબલૈશ્ચર્ય-
 રાત્માહંકારજનનો મદઃ । મનોઙ્ગેષુ વસ્તુષુ પરમા પ્રીતિરેવ રતિઃ । પરમસમરસીભાવભાવનાપરિત્યક્તાનાં
 કચિદપૂર્વદર્શનાદ્વિસ્મયઃ । કેવલેન શુભકર્મણા, કેવલેનાશુભકર્મણા, માયયા, શુભાશુભમિશ્રેણ
 દેવનારકાતિર્યકમનુષ્યપર્યાયેષૂત્પત્તિર્જન્મ । દર્શનાવરણીયકર્મોદયેન પ્રત્યસ્તમિતજ્ઞાનજ્યોતિરેવ નિદ્રા ।
 ઇષ્ટવિયોગેષુ વિક્લવભાવ એવૌદ્વેગઃ । એભિર્મહાદોષૈર્બ્યાપ્તાસ્ત્રયો લોકાઃ । એતૈર્વિનિર્મુક્તો વીતરાગસર્વજ્ઞ
 ઇતિ ।

તથા ચોક્તમ્ -

“સો ધમ્મો જત્થ દયા સોવિ તવો વિસયણિગ્ગહો જત્થ ।
 દસઅદ્ધદોસરહિઓ સો દેવો ણત્થિ સંદેહો ।।”

તથા ચોક્તં શ્રી વિદ્યાનંદસ્વામિભિઃ :-

(માલિની)

અભિમતફલસિદ્ધેરભ્યુપાયઃ સુબોધઃ

સ ચ ભવતિ સુશાસ્ત્રાત્તસ્યચોત્પત્તિરાપ્તાત્ ।

ઇતિ ભવતિ સ પૂજ્યસ્તત્પ્રસાદાત્પબુદ્ધૈઃ

ન હિ કૃતમુપકારં સાધવો વિસ્મરન્તિ ।।

તથા હિ -

ભય, રોષ, રાગ, ક્ષુધા, તૃષ્ણા, મદ, મોહ, ચિંતા, જન્મ ને;

રતિ, રોગ, નિદ્રા, સ્વેદ, ખેદ, જરાદિ દોષ અઢાર છે. ૬.

અન્વયાર્થ :- [ક્ષુધા] ક્ષુધા [તૃષ્ણા] તૃષ્ણા, [ભય] ભય, [રોષઃ] રોષ (ક્રોધ),

[રાગ:] રાગ, [મોહ:] મોહ, [ચિન્તા] ચિંતા, [જરા] જરા, [રુજા] રોગ, [મૃત્યુ:] મૃત્યુ, [સ્વેદ:] સ્વેદ (પરસેવો), [ખેદ:] ખેદ, [મદ:] મદ, [રતિ:] રતિ, [વિસ્મયનિદ્રે] વિસ્મય, નિદ્રા [જન્મોદ્દેગો] જન્મ અને ઉદ્દેગ (—આ અઢાર દોષ છે.)

ટીકા :- આ, અઢાર દોષના સ્વરૂપનું કથન છે.

(૧) અશાતાવેદનીય સંબંધી તીવ્ર અથવા મંદ ક્લેશની કરનારી તે ક્ષુધા છે (અર્થાત્ વિશિષ્ટ-ખાસ પ્રકારના-અશાતાવેદનીય કર્મના નિમિત્તે થતી જે વિશિષ્ટ શરીર-અવસ્થા તેના ઉપર લક્ષ જઈને મોહનીય કર્મના નિમિત્તે થતું જે ખાવાની ઇચ્છારૂપ દુઃખ તે ક્ષુધા છે). (૨) અશાતાવેદનીય સંબંધી તીવ્ર, તીવ્રતર (-વધારે તીવ્ર), મંદ અથવા મંદતર પીડાથી ઊપજતી તે તૃષ્ણા છે (અર્થાત્ વિશિષ્ટ અશાતાવેદનીય કર્મના નિમિત્તે થતી જે વિશિષ્ટ શરીર-અવસ્થા તેના ઉપર લક્ષ જઈને મોહનીય કર્મના નિમિત્તે થતું જે પીવાની ઇચ્છારૂપ દુઃખ તે તૃષ્ણા છે). (૩) આ લોકનો ભય, પરલોકનો ભય, અરક્ષાભય, અગુપ્તિભય, મરણભય, વેદનાભય અને અકસ્માતભય એમ ભય સાત પ્રકારે છે. (૪) કોઈ પુરુષનો તીવ્ર પરિણામ તે રોષ છે. (૫) રાગ પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત હોય છે; દાન, શીલ, ઉપવાસ તથા ગુરુજનોની વૈયાવૃત્ય વગેરેમાં ઉત્પન્ન થતો તે પ્રશસ્ત રાગ છે અને સ્ત્રી સંબંધી, રાજા સંબંધી, ચોર સંબંધી તથા ભોજન સંબંધી વિકથા કહેવાના ને સાંભળવાના કૌતૂહલપરિણામ તે અપ્રશસ્ત રાગ છે. (૬) * ચાર પ્રકારના શ્રમણસંઘ પ્રત્યે વાત્સલ્ય સંબંધી મોહ તે પ્રશસ્ત છે અને તે સિવાયનો મોહ અપ્રશસ્ત જ છે. (૭) ધર્મરૂપ તથા શુકલરૂપ ચિંતન (-ચિંતા, વિચાર) પ્રશસ્ત છે અને તે સિવાયનું (આર્તરૂપ તથા રૌદ્રરૂપ ચિંતન) અપ્રશસ્ત જ છે. (૮) તિર્યંચો તથા મનુષ્યોને વયકૃત દેહવિકાર (-વયને લીધે થતી શરીરની જીર્ણ અવસ્થા) તે જ જરા છે. (૯) વાત, પિત્ત અને કફની વિષમતાથી ઉત્પન્ન થતી ક્લેવર (-શરીર) સંબંધી પીડા તે જ રોગ છે. (૧૦) સાદ્ધિ-સનિધન, મૂર્ત ઇંદ્રિયોવાળા, વિજાતીય નરનારકાદિ વિભાવવ્યંજનપર્યાયનો જે વિનાશ તેને જ મૃત્યુ કહેવામાં આવ્યું છે. (૧૧) અશુભ કર્મના વિપાકથી જનિત, શારીરિક શ્રમથી ઉત્પન્ન થતો, જે દુર્ગંધના સંબંધને લીધે ખરાબ વાસવાળા જળબિંદુઓનો સમૂહ તે સ્વેદ છે. (૧૨) અનિષ્ટની પ્રાપ્તિ (અર્થાત્ કોઈ વસ્તુ અનિષ્ટ લાગવી) તે ખેદ છે. (૧૩) સર્વ જનતાના (-જનસમાજના) કર્ણમાં અમૃત રેડતા સહજ ચતુર કવિત્વને લીધે, સહજ (સુંદર)

* શ્રમણના ચાર પ્રકાર આ પ્રમાણે છે : (૧) ઋષિ, (૨) મુનિ, (૩) યતિ અને (૪) અણગાર. ઋદ્ધિવાળા શ્રમણ તે ઋષિ છે; અવધિજ્ઞાન, મન:પર્યાયજ્ઞાન, અથવા કેવળજ્ઞાનવાળા શ્રમણ તે મુનિ છે; ઉપશમક અથવા ક્ષપક શ્રેણિમાં આરૂઢ શ્રમણ તે યતિ છે; અને સામાન્ય સાધુ તે અણગાર છે. આ પ્રમાણે ચાર પ્રકારનો શ્રમણસંઘ છે.

શરીરને લીધે, સહજ (ઉત્તમ) કુળને લીધે, સહજ બળને લીધે તથા સહજ ઐશ્વર્યને લીધે આત્મામાં જે અહંકારની ઉત્પત્તિ તે મદ છે. (૧૪) મનોજ્ઞ (મનપસંદ) વસ્તુઓમાં પરમ પ્રીતિ તે જ રતિ છે. (૧૫) પરમ સમરસીભાવની ભાવના રહિત જીવોને (પરમ સમતાભાવના અનુભવ રહિત જીવોને) ક્યારેક પૂર્વે નહિ જોયેલું જોવાને લીધે થતો ભાવ તે વિસ્મય છે. (૧૬) કેવળ શુભ કર્મથી દેવપર્યાયમાં જે ઉત્પત્તિ, કેવળ અશુભ કર્મથી નારકપર્યાયમાં જે ઉત્પત્તિ, માયાથી તિર્યંકપર્યાયમાં જે ઉત્પત્તિ અને શુભાશુભ મિશ્ર કર્મથી મનુષ્યપર્યાયમાં જે ઉત્પત્તિ, તે જન્મ છે. (૧૭) દર્શનાવરણીય કર્મના ઉદયથી જેમાં જ્ઞાનજ્યોતિ અસ્ત થઈ જાય છે તે જ નિદ્રા છે. (૧૮) ઈષ્ટના વિયોગમાં વિક્લભાવ (ગભરાટ) તે જ ઉદ્વેગ છે. —આ (અઢાર) મહા દોષોથી ત્રણ લોક વ્યાપ્ત છે. વીતરાગ સર્વજ્ઞ આ દોષોથી વિમુક્ત છે.

[વીતરાગ સર્વજ્ઞને દ્રવ્ય-ભાવ ઘાતિકર્મોનો અભાવ હોવાથી તેમને ભય, રોષ, રાગ, મોહ, શુભાશુભ ચિંતા, ખેદ, મદ, રતિ, વિસ્મય, નિદ્રા તથા ઉદ્વેગ ક્યાંથી હોય?

વળી તેમને સમુદ્ર જેટલા શાતાવેદનીયકર્મોદય મધ્યે બિંદુ જેટલો અશાતાવેદનીયકર્મોદય વર્તે છે તે, મોહનીયકર્મના તદ્દન અભાવમાં, લેશમાત્ર પણ ક્ષુધા કે તૃષ્ણાનું નિમિત્ત ક્યાંથી થાય? ન જ થાય; કારણ કે ગમે તેટલું અશાતાવેદનીયકર્મ હોય તોપણ મોહનીયકર્મના અભાવમાં દુઃખની લાગણી હોઈ શકે નહિ, તો પછી અહીં તો જ્યાં અનંતગુણા શાતાવેદનીયકર્મ મધ્યે અલ્પમાત્ર (—અવિદ્યમાન જેવું) અશાતાવેદનીયકર્મ વર્તે છે ત્યાં ક્ષુધાતૃષ્ણાની લાગણી ક્યાંથી હોય? ક્ષુધાતૃષ્ણાના સદ્ભાવમાં અનંત સુખ, અનંતવીર્ય વગેરે ક્યાંથી સંભવે? આમ વીતરાગ સર્વજ્ઞને ક્ષુધા (તથા તૃષ્ણા) નહિ હોવાથી તેમને ક્વલાહાર પણ હોતો નથી. ક્વલાહાર વિના પણ તેમને (અન્ય મનુષ્યોને અસંભવિત એવાં,) સુગંધીત, સુરસવાળાં, સપ્તધાતુરહિત પરમૌદારિક શરીરરૂપ નોકર્માહારને યોગ્ય, સૂક્ષ્મ પુદ્ગલો પ્રતિક્ષણ આવે છે. અને તેથી શરીરસ્થિતિ રહે છે.

વળી પવિત્રતાને અને પુણ્યને એવો સંબંધ હોય છે અર્થાત્ ઘાતિકર્મોના અભાવને અને બાકી રહેલાં અઘાતિકર્મોને એવો સહજ સંબંધ હોય છે કે વીતરાગ સર્વજ્ઞને તે બાકી રહેલાં અઘાતિકર્મોના ફળરૂપ પરમૌદારિક શરીરમાં જરા, રોગ અને પરસેવો હોતાં નથી.

વળી કેવળી ભગવાનને ભવાંતરમાં ઉત્પત્તિના નિમિત્તભૂત શુભાશુભ ભાવો નહિ હોવાથી તેમને જન્મ હોતો નથી; અને જે દેહવિયોગ પછી ભવાંતરપ્રાપ્તિરૂપ જન્મ થતો નથી તે દેહવિયોગને મરણ કહેવાતું નથી.

આ રીતે વીતરાગ સર્વજ્ઞ અઢાર દોષ રહિત છે.

એ જ રીતે (અન્ય શાસ્ત્રમાં ગાથા દ્વારા) કહ્યું છે કે :-

“[ગાથાર્થ :-] તે ધર્મ છે જ્યાં દયા છે, તે તપ છે જ્યાં વિષયોનો નિગ્રહ છે, તે દેવ છે જે અઢાર દોષ રહિત છે; આ બાબતમાં સંશય નથી.”

વળી શ્રી વિદ્યાનંદીસ્વામીએ (શ્લોક દ્વારા) કહ્યું છે કે :-

“[શ્લોકાર્થ :-] ઇષ્ટ ફળની સિદ્ધિનો ઉપાય સુબોધ છે (અર્થાત્ મુક્તિની પ્રાપ્તિનો ઉપાય સમ્યગ્જ્ઞાન છે), સુબોધ સુશાસ્ત્રથી થાય છે, સુશાસ્ત્રની ઉત્પત્તિ આપ્તથી થાય છે; માટે તેમના પ્રસાદને લીધે આપ્ત પુરુષ બુદ્ધજનો વડે પૂજવાયોગ્ય છે (અર્થાત્ મુક્તિ સર્વજ્ઞદેવની કૃપાનું ફળ હોવાથી સર્વજ્ઞદેવ જ્ઞાનીઓ વડે પૂજનીય છે), કેમ કે કરેલા ઉપકારને સાધુ પુરુષો (સજ્જનો) ભૂલતા નથી.”

ગાથા-૬ ઉપર પ્રવચન

છુહતણ્હમીરુરોસો રાગો મોહો ચિંતા જરા રુજા મિચ્ચૂ।

સેદં ખેદં મદો રઙ્ગ વિમ્હિયણિદ્વા જણુવ્વેગો ॥૬॥

ભય, રોષ, રાગ, ક્ષુધા, તૃષ્ણા, મદ, મોહ, ચિંતા, જન્મ ને;

રતિ, રોગ, નિદ્રા, સ્વેદ, ખેદ, જરાદિ દોષ અઢાર છે. ૬.

આ અઢાર દોષના સ્વરૂપનું કથન છે. જુઓ! વીતરાગના માર્ગમાં પરમેશ્વર અરિહંત કેવા હોય, અઢાર દોષરહિત હોય એની વ્યાખ્યા. કોઈપણ આ માદ્યલો એક દોષસહિત હોય એ અરિહંત છે નહિ.

‘આ, અઢાર દોષના સ્વરૂપનું કથન છે.’ ટીકાથી શરૂ કરીએ. ‘અશાતાવેદનીય સંબંધી તીવ્ર અથવા મંદ ક્લેશની કરનારી...’ ક્ષુધા... ક્ષુધા... ‘અશાતાવેદનીય સંબંધી તીવ્ર મંદ ક્લેશની કરનારી તે ક્ષુધા છે.’ આ વ્યાખ્યા. ‘(વિશિષ્ટ-ખાસ પ્રકારના-અશાતાવેદનીય કર્મના નિમિત્તે થતી જે વિશિષ્ટ શરીર-અવસ્થા..’ શરીરની દશા અંદર થાય ને? ક્ષુધા એ શરીરની દશા છે અંદર. ‘(તેના ઉપર લક્ષ જઈને મોહનીય કર્મના નિમિત્તે થતું જે ખાવાની ઇચ્છારૂપ દુઃખ તે ક્ષુધા છે).’ ક્ષુધા .. સમજાણું કાંઈ? ભગવાનને ભુખ લાગે, આહાર લાવે, રોગ થાય, દવા લાવે એ ભગવાનને હોતું નથી. લ્યો, આ પહેલી ભુલ. શું ‘મોહનભાઈ’? ભગવાનને રોગ થયો, આહાર લાવ્યા, દવા લાવ્યા. ... ખોટું ચિતર્યું છે. એ શાસ્ત્ર પણ સાચા નહિ અને એના કહેલા ભગવાન સાચા નહિ. એમ વાત છે. ‘પંડિતજી’! ભારે વાત આકરી પડે.

એને અશાતાવેદનીયનો ઉદય છે ને? એમ કહે છે. .. એમ કહે છે. તેથી આ વ્યાખ્યા કરી. એની ક્ષુધા અને એમાં ખાવાની ઇચ્છા થાય તો ક્ષુધા કહેવામાં આવે છે. એને ઇચ્છા-બિચ્છા છે નહિ. આહાહા...! પરમેશ્વર જ્યાં અનંતઆનંદ અતીન્દ્રિય આનંદના પૂરા અનુભવ

પ્રગટ થયા, એને એવી વેદનાનો ઉદય હોઈ શકે જ નહિ. એને આહાર લાવવો અને આહાર કરવો એ વાત હોઈ શકે નહિ. સમજાણું કાંઈ? ક્ષુધાની વ્યાખ્યા કરી. 'શ્રીમદ્દે' પાછળ ક્ષુધાની વ્યાખ્યા લીધી છે. અઢાર દોષ. એમના પુસ્તકમાં છે. 'રત્નકરંડ શ્રાવકાચાર'માં આ દોષ લીધા છે. ત્યારે એ લોકો એમ કહે કે એ તો અનુવાદ કર્યો છે.

મુમુક્ષુ :- ખરું લાગ્યું તેથી લીધું છે ને?

ઉત્તર :- છે. ભગવાન તો આવા હોય. ભગવાનને વળી આહાર હોય ને પાણી હોય... સમજાણું કાંઈ? 'ચીમનભાઈ'! શું કીધું આ? આહાર ન હોય? શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે. ગપ્પા માર્યા છે. ન્યાં તો બધા પ્રતિક્રમણ ને સામાયિક કરતા હતા.

મુમુક્ષુ :- ..

ઉત્તર :- હજાર વર્ષે ૩૩ હજાર વર્ષ. 'પંડિતજી'! અને ભગવાનને દરરોજ આહાર? એ વાત જ વિપરીત છે. સમજાણું કાંઈ? ...માં લખે છે. ૩૩ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉપજે. અમૃતનો ઓડકાર કંઠમાંથી (આવે). એવા તો દેવ હોય. આ બાદ્યના દેવ. દેવાધિદેવ તીર્થંકરને વળી આહાર ને ક્ષુધા ને રોગ બિલકુલ તત્ત્વથી વિરુદ્ધ છે. વ્યવહાર શ્રદ્ધાથી પણ ભ્રષ્ટ છે. તેને વ્યવહાર શ્રદ્ધા પણ હોતી નથી. એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? શું થાય? સંપ્રદાય બાંધીને બેસે ને એથી ઊંધું કરે એટલે કે કાંઈ ખાતામાં ખતવાય જાય?

મુમુક્ષુ :- તો આવું લખવાનો હેતુ શું હશે?

ઉત્તર :- પણ આ સંપ્રદાય ચલાવવો. જગતને સારું લાગે. સ્ત્રીનો મોક્ષ થાય. ... બધાને ભેગા કરવા.

મુમુક્ષુ :- પંદર ભેદે સિદ્ધ થાય.

ઉત્તર :- પંદર ભેદે સિદ્ધ થાય. બિલકુલ ન થાય. એક આત્મા અપરિગ્રહી સ્વરૂપ જ્યાં અંદર પૂર્ણ પ્રગટ્યું, એને આહાર કેવા, ક્ષુધા કેવી, તૃષ્ણા કેવી? કહો, સમજાણું કાંઈ? બીજાના ભગવાન તો આહાર કરે, પાણી લે, શું કહેવાય ઓલા? જીવન મુરારી. આવે છે ને? બિલકુલ બધું... એ પરમેશ્વર જ નહિ. પરમેશ્વરને આહાર હોય નહિ અને એને ખોરાક ને આમંત્રણ આપે, એમ હોય નહિ. એ તો સાધારણ વાત છે કહે છે. સમજાણું? અને એવી ક્ષુધા, તૃષ્ણા લાગે એવી અશાતાનો રસ રહી ગયો, તો એનો અર્થ એ કે એની પવિત્રતાની પરિણતિથી એનો રસ મંદ ન પડ્યો. મંદ ન પડ્યો. આહાહા..! એય! 'દેવાનુપ્રિયા'! 'પ્રકાશદાસજી'! સમજાણું? પહેલો દોષ ઈ, ક્ષુધા ન હોય.

'અશાતાવેદનીય સંબંધી તીવ્ર, તીવ્રતર (-વધારે તીવ્ર), મંદ અથવા મંદતર...' એમ ચાર ભેદ પાડ્યા. ઓલામાં તીવ્ર અને મંદ બે લીધા હતા. તૃષ્ણાના ભેદ છે ને ઘણા. કેવી તૃષ્ણા હોય છે? એક શ્વેતાંબર સાધુ હતો. 'ભાવનગર'થી નીકળેલ. તમારે નહિ જાડ, નહિ બાવળ એમાં બિચારાને તૃષ્ણા લાગી. મરી ગયો. છ ગાવ, બાર માઈલ અમે ચાલ્યા છીએ.

કાંઈ નહિ, ઝાડ નહિ, બાવળ નહિ, આમ દરિયો. આમ ઘાંઘલી આઘે. એકલું. ઝાડ, બાવળ કાંઈ ન મળે. એકલો ખાર. એમાં બિચારાને તૃષા લાગી હશે ...

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- .. પણ રસ્તામાં પાણી ક્યાં મળે? રસ્તામાં ખાલી હોય, રસ્તામાં ભરે નહિ. રસ્તો ખાલી. .. પાણી નહિ. સમજાણું કાંઈ?

‘અશાતાવેદનીય સંબંધી તીવ્ર..’ કષાય. ‘તીવ્રતર (વધારે તીવ્ર),...’ ગળુ ચોંટી જાય. ‘મંદ અથવા મંદતર...’ પાછું એમ લીધું. થોડી પણ નહિ. અને મંદતર એકલી પીડાથી એટલે થોડી. ‘(વિશિષ્ટ અશાતાવેદનીય કર્મના નિમિત્તે થતી જે વિશિષ્ટ શરીર-અવસ્થા...’ એ શરીરની દશા છે. એ બધી જડની દશા છે. એવો અશાતાનો ઉદય તીર્થકરને હોઈ શકે નહિ. અને એ ‘શરીર અવસ્થા તેના ઉપર લક્ષ જઈને મોહનીય કર્મના નિમિત્તે થતું જે પીવાની ઈચ્છારૂપ દુઃખ તે તૃષા છે).’ આહાહા..!

પૂર્ણ જ્યાં અતીન્દ્રિય અમૃતના દરિયા ઉછળ્યા છે. જ્યાં સમ્યગ્દર્શનમાં પણ અતીન્દ્રિય આનંદનો સ્વાદ આવે, ત્યારે કેવળી પરમાત્માને તો અતીન્દ્રિય આનંદના દરિયા ઉછળી ગયા છે. ‘બાલચંદ્રજી’! શું છે? તમારા સંપ્રદાયમાં એ છે. પૂર્વની વાત છે ને. પૂર્વમાં એ હતું ને. પિતાજીને એ હતું કે નહિ? આહાહા..! તૃષા ભગવાનને હોય નહિ. પાણી લઈ આવો અને પાણી પીવે. એવી ઈચ્છા હોય નહિ. એવી શરીરની અવસ્થા પણ એને હોય નહિ. શરીરની અવસ્થા એવી ન હોય, એમ કહે છે. ભાઈ! શરીરની અવસ્થા પણ એવી ન હોય. ઈચ્છા તો ન હોય પણ શરીરની અવસ્થા એવી ન હોય.

મુમુક્ષુ :- પરમ ઔદારિક.

ઉત્તર :- પરમ ઔદારિક શરીર છે. બીજા કેવળી થાય તો પરમઔદારિક પછી થાય. આ તો પહેલા પરમ ઔદારિક શરીર લઈને આવે છે. ભગવાન તો જન્મે ત્યારથી પરમ ઔદારિક. ઓહોહો..! કેવળીને ક્ષુધા, તૃષા કેવી? જન્મે ત્યારથી એને ક્ષુધા, તૃષા હોય પણ નિહાર ન હોય. ગૃહસ્થાશ્રમમાં પણ ભગવાનને આહાર હોય, પાણી હોય પણ નિહાર ન હોય. આત્માની પવિત્રતા લઈને આવ્યા છે ને. આહાહા..! અરે..! જગત લુંટાણુ છે ને ધર્મના નામે. શું થાય?

મુમુક્ષુ :- વાણિયા ...

ઉત્તર :- વાણિયા ... છે. ઝટ સહેલું મળે. સહેલું મળે, સહેલું. લુંટાઈ ગયા. શાકનો દાખલો નહોતો આપ્યો? ભીંડો અને દૂધી. સાંભળ્યું હતું ને? વાણિયાનો દાખલો નથી? અધમણ શાક વેચવા માટે લઈ આવ્યો હશે. હવે ખપી ગયું એમાં દસ શેર બાકી રહ્યું. સાંજનું ટાણુ, પણ કોઈક કોઈક ટુવા શું કહેવાય? દૂધી, ભીંડો. ધીસોડા સારા સારા વીણીને લઈ જાય ને ઓલા. થોડું થોડું રહે. પછી કોઈ વાણિયો જરી લોભી આવ્યો હશે. જો ભાઈ! આઠ

આના શેર અત્યાર સુધી વેચ્યું છે. આ દસ શેર છે. ચાર આના શેર આપીએ છીએ. ટુવો છે થોડો. ટુવો સમજો છો? ડંખ... ડંખ. થોડું સેડલું. પાંચ રૂપિયાના અઠી રૂપિયા લાવો. ભારે આ તો! ઘરે જાય ત્યાં આખામાં ટુવો એક પણ સારો ન નીકળ્યો. સોંઘું લેવા ગયા ત્યાં મફતમાં. ‘બાલચંદ્રજી’! એમ આ સોંઘું લેવા જાય છે ત્યાં બધા સડેલા છે. પુણ્યથી ધર્મ થાય ને આવા દેવ-ગુરુ હોય, એને માનો તો તમારું કલ્યાણ થાય. એ બધા સોંઘું લેવા જાય પણ મોંઘું પડશે. કાંઈ હાથ આવશે નહિ. એ કહો, સમજાણું કાંઈ?

આ પીવાની ઈચ્છારૂપ દુઃખ ન હોય. ‘(૩) આ લોકનો ભય, પરલોકનો ભય,..’ એ ભગવાનને હોય નહિ. ‘અરક્ષાભય, અગુપ્તિભય, મરણભય, વેદનાભય અને અકસ્માતભય એમ ભય સાત પ્રકારે છે.’ એથી રહિત હોય. નિર્ભય ભગવાન આત્મદશા પ્રગટ થઈ છે. આહાહા...! ભલે શરીર હોય. અનંતી-અનંતી આનંદની નિર્ભયતા, શાંતિની, સ્વચ્છતાની પ્રભુતા પ્રગટી છે. એને ભય-બય હોય નહિ. ક્યાં જન્મશું? ક્યાં અવતાર લેશું? એવો એને ભય હોતો નથી. ‘(૪) ક્રોધી પુરુષનો તીવ્ર પરિણામ તે રોષ છે.’ એ ભગવાનને હોતો નથી. ક્રોધી પુરુષના તીવ્ર પરિણામ. લાલ આંખ થઈ જાય ને? ભગવાનનું નામ ધરાવે ને લાલ આંખ થઈ જાય. એવા ભગવાન હોય નહિ. રોષ ન હોય.

‘(૫) રાગ પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત...’ બે છે. રાગના બે પ્રકાર. એક શુભ અને એક અશુભ. ‘દાન, શીલ, અપવાસ તથા ગુરુજનોની વૈયાવૃત્ય વગેરેમાં ઉત્પન્ન થતો તે પ્રશસ્ત રાગ છે...’ શુભરાગ છે. એ રાગ ભગવાનને હોતો નથી. જુઓ! આ ‘દાન, શીલ, અપવાસ તથા ગુરુજનોની વૈયાવૃત્ય...’ એમાં ઉત્પન્ન થતો પુણ્યભાવ છે એ તો. પુણ્યભાવ રાગ-રાગ. સમજાણું કાંઈ? દાનનો ભાવ એ પુણ્ય છે, ધર્મ નહિ. શીલ, શરીરનું શીલ બ્રહ્મચર્ય પાળવું. શુભરાગ છે. અપવાસ કરવો ... શુભરાગ છે. અને ગુરુજનોની, ધર્માત્માઓની વૈયાવૃત્ય, તેનાથી ઉત્પન્ન થતો પ્રશસ્ત રાગ, તે ભગવાનને હોતો નથી. દાન, શીલ, અપવાસ ભગવાનને હોતું નથી એમ કહે છે.

‘સ્ત્રી સંબંધી, રાજા સંબંધી, ચોર સંબંધી તથા ભોજન સંબંધી વિકથા કહેવાના ને સાંભળવાના કૌતૂહલપરિણામ તે અપ્રશસ્ત રાગ છે.’ ભુંડો રાગ, માઠો રાગ. ‘સ્ત્રીસંબંધી,..’ રાગ અશુભ. ‘રાજાસંબંધી,..’ રાગ અશુભ. ‘ચોરસંબંધી,..’ રાગ અશુભ. ‘ભોજનસંબંધી,..’ રાગ અશુભ. એ ‘સાંભળવાના કૌતૂહલપરિણામ તે અપ્રશસ્ત રાગ છે.’ પણ ઓલો પ્રશસ્ત રાગ છે એ દાન, શીલ, અપવાસથી ઉત્પન્ન થતો રાગ (છે), છતાં એ રાગ દુઃખરૂપ છે. પ્રશસ્તરાગ પણ છે દુઃખરૂપ.

મુમુક્ષુ :- આકુળતા છે.

ઉત્તર :- આકુળતા છે. સમજાણું કાંઈ? વગેરેમાં કહ્યું છે ને ? ‘ગુરુજનોની વૈયાવૃત્ય વગેરેમાં ઉત્પન્ન થતો...’ ભગવાનની ભક્તિ, મૂર્તિની પૂજા, એમાંથી ઉત્પન્ન થતો શુભરાગ,

એ રાગ પણ દુઃખદાયક છે, કલેશ છે. એ ભગવાનને હોતો નથી.

અહીંયાં કહે છે, ‘સ્ત્રીસંબંધી, રાજા સંબંધી, ચોર સંબંધી તથા ભોજન સંબંધી વિક્ષા..’ એ પાપ છે. ‘સાંભળવાના કૌતૂહલપરિણામ...’ કેમ છે? કેવી સ્ત્રી? ક્યા ગામની ? ક્યા દેશની? કેવી રૂપાળી? એ બધું સાંભળવાનો વિકલ્પ તે ભૂંડો પાપરાગ છે. એમ આહાર, ક્યાંનો આહાર? કોણે બનાવ્યો? કેમ બનાવ્યો? ફલાણું. વિસ્મયતા કરે છે ને? કૌતૂહલતા પાપરાગ છે. એ ભગવાનને હોતો નથી.

‘ચાર પ્રકારના શ્રમણસંઘ પ્રત્યે વાત્સલ્ય સંબંધી મોહ તે પ્રશસ્ત છે...’ અહીંયાં મોહ શબ્દે રાગ છે. મોહ એટલે પરમાં સાવધાની એટલું. ‘ચાર પ્રકારના શ્રમણસંઘ પ્રત્યે વાત્સલ્ય સંબંધી મોહ..’ જે શુભ છે. એ સિવાયનો મોહ તે અશુભ છે. શ્રમણ ચાર પ્રકારના. જુઓ! ‘(૧) ઋષિ, (૨) મુનિ, (૩) યતિ અને (૪) અણગાર.’ નીચે. ‘ઋદ્ધિવાળા શ્રમણ તે ઋષિ છે;...’ એવા ઋદ્ધિવાળા ઋષિ પ્રત્યે પ્રેમ, એ મોહ શુભ છે. શુભરાગ છે. છે મોહ. આહાહા..! ‘અવધિજ્ઞાન, મન:પર્યયજ્ઞાન અથવા કેવળજ્ઞાનવાળા શ્રમણ...’ તેના પ્રત્યેનો પ્રેમ એ મોહ છે. સમજાણું કાંઈ? શુભરાગ મોહ છે. અહીં મિથ્યાત્વની વાત નથી.

‘ઉપશમક અથવા ક્ષપક શ્રેણિમાં આરૂઢ શ્રમણ તે યતિ છે;...’ એના પ્રત્યેનો પ્રેમ પણ રાગ છે. ‘સામાન્ય સાધુ તે અણગાર છે.’ એના પ્રત્યેનો પ્રેમ તે પણ રાગ છે. સમજાણું કાંઈ? ‘તે સિવાયનો મોહ અપ્રશસ્ત જ છે. (૭) ધર્મરૂપ તથા શુક્લરૂપ ચિંતન...’ ધર્મધ્યાનનું ચિંતન, શુક્લધ્યાનનો અંતર વિચાર એ પ્રશસ્ત છે. ‘તે સિવાયનું (આર્તરૂપ તથા રૌદ્રરૂપ ચિંતન) અપ્રસ્ત જ છે.’ એ ભગવાનને હોતા નથી. પ્રશસ્ત પણ નથી અને અપ્રશસ્ત પણ નથી. કોનું ધ્યાન કરે છે? ધ્યાન કહ્યું છે ને? શુક્લધ્યાન કેવળીને. એ આનંદનો અનુભવ કરે એ ધ્યાન છે. આહાહા..! અતીન્દ્રિય અમૃતસાગર ઉછળી ગયો છે ને. બાઢ આવી છે. બાઢ. પર્યાયમાં દરિયો ઉછળીને ભરતી આવી છે. તમારામાં બાઢ કહે છે ને? ‘બાલચંદજી’! બાઢ કહે છે. અમારે અહીંયાં ભરતી કહે છે. ભરતી-ભરતી. ભગવાનને તો અનંત-આનંદની બાઢ આવી છે. સુધાજળ, અમૃતજળ જેના પર્યાયમાં ઉછાળા મારે છે. એને આવો રાગ આદિ હોતું નથી.

‘(૮) તિર્યચો તથા મનુષ્યોને વયકૃત દેહવિકાર તે જ જરા છે.’ ભગવાનને જરા હોતી નથી. કરોડ પૂર્વનું આયુષ્ય હોય તો પણ જરા હોતી નથી. એવું ને એવું શરીર લાગે. તિર્યચ તથા મનુષ્યોનું વય...’ આ વય-વય છે ને? આ વયકૃત. ઉંમર-ઉંમર. એ દેહનો વિકાર (છે). વયને લીધે થતી શરીરની જીર્ણદશા. એ જીર્ણદશા ભગવાનને હોતી નથી. ક્ષુધા લાગી, તૃષ્ણા લાગી ને શરીર જીર્ણ થઈ ગયું. અને આહાર લીધા પછી પુષ્ટ થઈ ગયું એવો પાઠ ‘ભગવતી’ના પંદરમાં શતકમાં છે. બધી વાતુંમાં બહુ ફેરફાર. જરા નથી લ્યો.

‘(૯) વાત, પિત્ત અને કફની વિષમતાથી ઉત્પન્ન થતી કલેવર (–શરીર) સંબંધી પીડા

તે...’ ભગવાનને રોગ નથી. દવા લેવા ગયા. ભગવાનને ગોશાળે માર્યો. તેજો લેશ્યા સમવસરણમાં. પણ સમવસરણમાં એવા આવી શકે જ નહિ, સાંભળને. મારે શેનો? ભગવાનને છ મહિના સુધી લોહીખંડ જાડો. લોહીખંડ જાડા સમજો છો? છ મહિના સુધી લોહીખંડનો જાડો ભગવાનને રહ્યો. તેજો લેશ્યા મારી લેશ્યા બધી વાતો કલ્પિત છે. ભગવાનને એ હોતું નથી. અરે...! વ્યવહાર ભગવાન કોણ છે એને ઓળખ્યા નહિ. નિશ્ચય ભગવાનને તો ઓળખે જ નહિ. સમજાણું કાંઈ? અને આ વ્યવહાર ભગવાનની શ્રદ્ધા એ તો નિશ્ચયને બતાવે છે. સાચા ભગવાનની શ્રદ્ધા. પોતાની શ્રદ્ધા એ તો કાંઈ વસ્તુ છે જ નહિ. જુઓને! દરેકની ટીકા કરીને ખુલાસો કર્યો છે.

‘રોગ,..’ સમજાણું? ભગવાનને રોગ થયો. ત્યાં અણગારને કહ્યું, જાઓ ફલાણાના ઘરેથી લઈ આવો. એના ઘર માટે પકવાન કર્યો છે એ લઈ આવો. ઘોડા માટે કર્યો એ. મારા માટે કર્યો એ લાવીશ નહિ. એવું આવે છે ને? ઘોડા માટે કર્યો છે એ લઈ આવજો. એ બધી વાતો કલ્પિત-રચના. આહાહા..! ભારે કદશ વાત, ભાઈ! સંપ્રદાયની વાતમાંથી છૂટવું, જેમાં જન્મ થયો હોય એના સંસ્કાર પડ્યા હોય, ગળતા-ગળતા ગળથા ખાતા-ખાતા નીકળ્યા છે. કેટલી વાર લાગી, જુઓને! ખબર છે કે નહિ? આવા દોષો અરિહંત પરમાત્માને હોતા નથી. એવા અહિરંતની શ્રદ્ધા કરવી એ શુભરાગ છે. અને એ રાગ એમ બતાવે છે કે અંદરમાં એને નિર્મળ સમકિત છે એમ બતાવે છે. એ માટે આ વ્યવહારની વાત કરી છે.

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)